

MOSTI B'RUHU U ČISMU!

Pacifico Saliba

Membru Onorarju tal-Kažin Nicolò Isouard

tagħrif miġbur minn Manwel D SCHEMBRI

Il-taqjt ma' Paċik, kif inhu magħruf ma' kulhadd, nhar is-Sibt 16 ta' Ĝunju 2001, l-ewwel sena tat-Tielet Millenju, fil-Kažin, f-xi l-10 ta' fil-ghodu. Sibtu jistennieni, ghaliex kien diga' kellmu s-sur Salvu Dimech. Kien is-sur Dimech li hareġ bl-idea ta' din l-intervista, kif ukoll hejjieli xi punti ta' interessa li fuqhom stajt nitkellem ma' Paċik.

Pacifico Saliba twieled il-Mosta f'Awwissu ta' 1-1919, is-sena marbuta mas-*Sette Giugno*. Din is-sena jagħlaq 82 sena u għadu Alla jbierku f'sahħħu, b'mohh ċar u luċidu. Kien it-tieni wieħed fost disgha ahwa, erbgħha subien u hamest ibniet li, kif qalli hu, għadhom kollha hajjin. Paċik qatt ma żżewweġ. Missieru, Beneditt, kien jaħdem f'kollo, f'kull ma jigi għal idejh, u ommu kienet issajjar tajjeb hafna, “l-aktar il-minestra!” qalli b'għajnejh jixgħelu.

Tfilitu

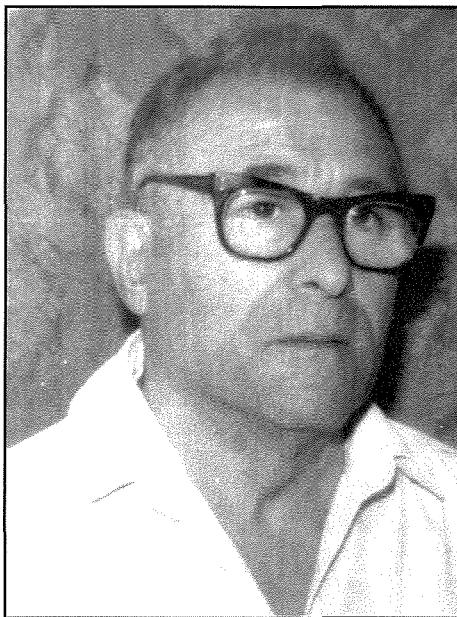
Meta kien għadu tfal, kien joqghod wara l-Knisja ta' San Anard. Qalli li jiftakar li f'dik il-kappella kienet issir festa kbira. “Qisha Santa Marija! Konna narmaw il-pjazza ta' din il-knisja ċkejkna. Meta ġie l-elettriku għamilniha ġenna. Qabel konna nduru l-hwienet biex jaġħtuna ftit žejt għat-tazzi biex nixgħeluhom fil-festa. Kien ikun hawn in-nar. U anke ġigġifogu; kienu jgħidu li jaġħmlu wieħed minn Ghawdex u ‘Ta’ Bexlek’ kien jaġħmel xi vapur jaqsam il-pjazza ta’ San Anard.

“Fi tfilitu konna nilħabu biċ-ċirku tal-hadid li konna ngħibu min jaf minn fejn. Konna nagħmlulu ganċ tal-fildiferru u noqogħdu niġru bih mat-toroq. Konna nagħmlu wkoll xi karru, min jirkiblu u min jimbotta. Ir-roti konna niddubbawhom minn x’imkien. Konna nhobbu wkoll immoru nilaghbu fil-wied, qrib l-ghar tal-Madonna ta’ l-Isperanza, ’il ġewwa.”

Paċik, fi tfilitu hadem ma’ ‘Il-Kanajs’, il-haddied. Kien jonfoħlu l-forġa għal 4 xelini fil-ġimħa (20 centeż-żmu ta’ llum).

Il-Kažin

Meta staqsejtu dwar ir-rabta tiegħu mal-Kažin li

konna fi, qalbu libtet. “Jien minn dejjem hawn”. Beda jsemmi nies li jiftakar, imma qalli, kważi b’devozzjoni, dwar iż-żmien tas-Surmast Ģanni Vella. Kellimni dwar id-dixxiplina li kelleu dan is-surmast u d-dedikazzjoni u l-finezza li bihom kien imexxi kull kuncert. Qalli li anke nhar il-Ġimgħa l-Kbira fil-ghodu kien jagħmel kuncert. “Għax-xoffa!” kien jghidilhom is-Surmast Vella lill-Bandisti. U peress li dan Vella kien ukoll s-Surmast tal-Banda ta’ Hal Qormi, kien imur għall-purċijsjoni tal-Ġimgħa l-Kbira ta’ Hal Qormi għall-hruġ, u imbagħad kien jiġi l-Mosta għad-dħul.

Il-Bomba

Dakinhar li waqghet il-bomba fil-Knisja, Paċik kien fir-Rotunda. Kien qrib il-bieb il-kbir, “taħt Santa Marija”, kif qalli, hdejn il-mejda tal-Magħmudijiet li kien hemm hdejn il-Fonti tal-Magħmudija, għax dak iż-żmien, il-Magħmudija kienet issir hdejn il-bieb ta’ barra.

“Konna jien u Vitor, hu Ġilardu li joqgħod fl-isqaq hdejn l-istabbiliment ta’ Cauchi llum”, qalli. Instemgħet it-tisfira tal-bomba nieżla, fost tifqigh iehor ta’ bombi oħrajn, u ftit wara tisbita kbira. “Il-hġiega ta’ quddiem Santa Marija waqqħet u tfarrket. Jiena harist ’il fuq u rajt biss is-sema u hafna trab. Dawra kbira bluna, u trabijiet. Hsibtha waqqħet il-knisja kollha!” qalli, b’leħnu jixhed l-emozzjoni qawwija li kien qed iġedded.

“Hriġt niġri u mort nibki fix-xelter ta’ quddiem il-knisja. Hemmhekk qajjimti paniku shih għax għidt lil kulhadd li l-knisja kienet waqqħet!” Qalli li dakinhar kienet waqqħet bomba oħra fuq iz-zuntier li qabel kienet habbet mal-kampnar u mal-fontispizju tal-knisja.

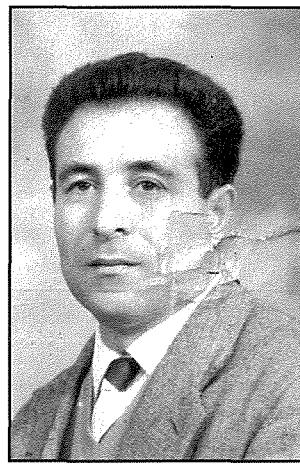
Qalli li matul il-gwerra, qatt ma kien raqad id-dar.

Kien jorqod taht iz-zuntier fuq xkora bit-tiben, flimkien ma' Ĝużepp, hu Matthew Borg. Fil-gwerra ġuħ ma batewx Paċik u hutu ghax missieru u ommu kienu hasbulha!

Ma' ta' I-Għażin

"Għamilt żmien twil naħdem ma' ta' I-Għażin, fejn il-mithna ta' Hal Balzan. Fil-gwerra konna nitilgħu fuq il-bejt, naraw l-ajrplani. Darba ġiet balla ma ġenbna. Hlisiha bil-ftit. Kont naħdem ma' Ġanni 'Ta' Zarabeta'. Imbagħad żarma u mort m'ibnu. Hdimit ukoll ma' 'Ta' Nixxej', u mat-tifel ta' l-imghallem, Leli Pace".

"Imbagħad, wara li waqgħet il-bomba fil-Knisja tagħħna, bdejt norqod fil-kennierja, hdejn id-Duluri ta' l-injam, dik li llum hemm l-Oratorju. Dak iż-żmien kien arċipriet Dun Girgor, u billi nqalghu xi incidenti fil-knisja, dan ma halla lil hadd iktar jorqod fis-sagristijiet, għalaq il-knisja u anke l-Quddies beda jsir fil-kennierja".

Is-Sur Pacifico Saliba f'et-aktar żagħżugħha

Skola

"Skola mort ftit li xejn. Dak iż-żmien kien aktar mohħni fil-knisja, fil-qniepen, fil-festi u fil-karettuni. Il-ftit li mort, niftakar jgħallmuni lil 'Ta' Frixiet', lil Pawlu u lil Salvu Sammut. Għamilt sal-fourth. Xi haġa tħallim, almenu illum nieħu pjaċir naqra l-gazzetta".

Hlistha mill-mewt"

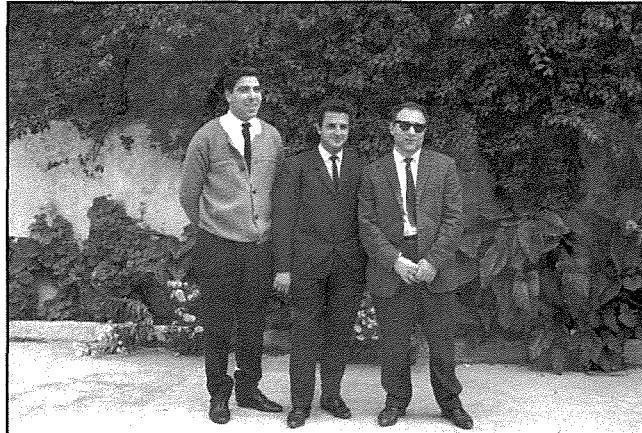
"Għamilt żmien Hal Far, fejn kien hemm l-ajruport militari. Kont taht l-imghallem Filippu, li tħidx kemm kien iħobbni. Darba ġie fuqna u qalilna li kelleu bżonn erbgha min-nies. Hadna hdejn ħofra daqs dinja, u fiha kien hemm balla kbira. Riedna ntellgħu fuq trakk. Imma ndunajt li kien fiha l-kapsijiet mhux imneħħija. 'Morru kulu naqra hobż', qalilna, 'u imbagħad niġi għalikom'. Meta ġie għalina, jien ma ridtx immur. Hassejtx x'jgħidli li kont se nkun nissogra ħajti. Qalilna biex nieħdu magħna mazza u skalpellina. U jien bdejt nħid, dil-mazza u l-iskalpellina ma' bomba bħal dik? U marru l-oħrajn, imma mingħajri. Ieħor li kien magħna, qabad u mar hu".

"F'nofsinhar kont qed niekol biċċa hobż u smajt splużjonijiet kbira. Rajt dħonna kbira. Kien taru kollha kemm huma. Wara ftit ġie l-imghallem. Qalilna li t-tlieta kieni mwahħħlin bċejjeċ mal-hitan tas-sejjieħ. Wieħed minnhom kien mill-Mosta. Kien jismu Indri. Il-Madonna kienet skansathieli."

Il-Kamra tan-Nar

"Kont naħdem in-nar ma' Karmnu 'Ta' Gerit'. Darba konna qrib il-grawnd tal-futbol. Konna jien u 'Il-Fawst' (*Toni Sant*). Rajna l-kamra tan-nar miftuha, u tlaqna s'hemm. Kellna nassistu għat-träġedja ta' meta taret il-Kamra tan-Nar. Dik mhux kamra kienet, imma forka. Kulma kien fiha kien siegħi raba. Illum, Alla jbjerek, għandhom tmien ta' raba - ġnien shih mhux toqba!"

"Kont sibt ruhi fil-bieb, ma' Peppi 'Il-Parell'. Saret l-ewwel splużjoni. Toni kien għadu haj. Fidel kien ma' Pawlu 'Ta' Wenzina'. Jidher li n-nar kien qabad minn idejn Fidel - barra mill-kamra. Imma l-murtal li kelleu f'iddejha tħalli', u l-istilla telghet u waqqħet fil-bithha fejn kien hemm il-materjal. Toni qal: 'Qbadna!!' Ahna rajna ġebel itir u jiġi quddiemna. Kien hemm zewġ splużjonijiet ohra. Fidel u Toni nharqu. Lil Toni hrigħtu jien, għbidtu minn idejh. Jidher li l-vampa kienet digħi' għamietu".

Is-Sur Pacifico Saliba (lemin) mas-Sur Joe Muscat u s-Sur Freddie Magro fil-bithha tal-każin fis-snin sebgħin

"Kieni telgħu Dun Salv Sammut u l-Arcipriet Dun Pawl Galea. Domt żmien twil nisma' dawk it-tliet splużjonijiet go rasi! Ma kontx niflaħ inhares lejn fejn kienet il-kamra. Imbagħad ma bqajtx naħdem. Waqfa. Imma ftit wara, reġa' bdieli. Fittixna post u ma sibniex. Wara dahal Freddie Magri. Peppi 'Il-Parell' għadu jaħdem sa llum. Imbagħad jien u Peppi qabbadna lill-Ġużeppi 'Il-Paramount' jixtrilna l-post mingħand Pawlu 'Ta' Wenzina'. Xtrahulna Lm1,000! Jien bqajt naħdem sa sena qabel l-Inkurunazzjoni".

Santa Marija

L-istatwa l-qadima ta' Santa Marija, Paċik kien jiftakarha tajjeb. Darba flimkien ma' Ġamri 'In-Nanna' kien għand l-iskultur Buħagiar, wieħed mill-ahjar statwarji li kien hawn Malta wara l-gwerra. Dan Buħagiar kien joqgħod bejn Hal Tarxien u Rahal Ġdid. X'hin kieni hemm dahal Ċensu Apap. Kellu ż-żewġ angli ta' Santa Marija l-ġidha, mahdumin fil-pastellina. Dahħalnihom lu aħna għand Buħagiar. Apap qab miegħu wkoll l-angli ta' l-injam li kienet ma' l-istatwa l-qadima.

It-tifel ta' Buhagiar skolpa fl-injam l-angli ta' Apap.

“Nahseb li uža l-injam ta' l-angli tal-qadima!” qalli Paċik rassenjat. Kien ha ħsieb kollox Dun Pawl Calleja. L-Arċipriet ta' dak iż-żmien kien marid. Kienet ġiet bomba fil-ġnien tiegħu. Splodiet u għamietu”.

Paċik imbagħad qalli li kien gie żmien li ma kinux jinstabu nies biex jarmaw l-armar ta' barra. Ġieli ngiebu nies mill-Belt biex jarmaw, imma dawn skond Paċik kienu jħallu hafna ħsara. Mhux għax iridu, imma għax ma jkunux jafu l-affarijiet kif inhuma”. Qalli li kien inkwetat fuq l-armar. U għalhekk Paċik u Peppi ‘Il-Parell’ harġu b’idea. “Jien ivvintajtha!” qalli. “Flimkien ma’ Peppi ‘Il-Parell’!” Min jerfa’ ‘I Santa Marija, irid jarma t-toroq u l-pjazza!”

“Anke għat-toqob fil-pjazza għall-armar. Konna nagħmlu herba kull festa. Dejjem inhaffru bl-iskarpellina. Ghidna lill-Arċipriet Bezzina, dan kellem lis-sur Nikol, dak iż-żmien rappreżentant Mosti fl-Assemblea Legislativa u t-toqob saru tal-hadid, permanenti, bl-ghotjien għal matul is-sena, u biex narmaw kemm nikxfuhom!”

Qalli wkoll kif hadu ħsieb jaħdmu l-bankijiet li fuqhom tintrama Santa Marija qabel tittella’ fuq il-bankun, kif hu u Pawlu ‘Ta’ Wenzina’ xtraw iċ-ċineg u l-imħaded minn fuq il-monti hdejn San Ĝwann il-Belt, biex jintużaw waqt il-hruġ ta’ l-istatwa min-niċċa, u waqt il-ġarr tal-bankun artistiku li nhadem mill-imghallek Ĝanni Agius (li jiġi missier il-mara ta' l-awtur) li kien jaħdem ma’ Tonna tar-Rabat.

Paċik refa’ darba biss f’Santa Marija, darba meta harġuha min-niċċa. “Fethitli ġerha daqsied fuq spallti, u ma’ missejthiex iż-jed! Erfajt dawk l-eluf ta’ xkejjer tad-diqiq tul hajti kollha, u ma ġrali xejn, imma Santa Marija għamlithieli!”

II-Każin

“Jien minn dejjem dieħel u hiereġ hawn. Kont fil-Kumitat għal hafna snin. Kelli wieħed minn hut bandist. Hija Joe imbagħad mar ma’ l-Iskawts. Imma jien”, lissen Paċik b’harstu miksura jħares lejn l-art quddiemu, ma nafx hux b’dispjaċċir jew fi sforz biex jiprova jsib il-kawża ghaliex, “jiena qatt ma kont bandist!”

Semmieli lil Pawlu ‘Ta’ Kamlata’. Kien armat bit-tè fil-pjazza, u l-Hadd wara nofsinhar kienu jiġi hafna r-ġiel armati biziż-żiemel. Kien jiġbor żewġ soldi għall-armar ta’ barra biex il-festa tkompli tikber. Qalli x’dehra kien ikun fiha t-Triq il-Ġdida, illum Triq il-Kungress Ewkaristiku. Kien jarmawlha 26 antarjola, 13 fuq kull naħa, 6 trofej fuq kull naħa, u 6 pilandri tad-dawl fuq kull naħa wkoll. Kien ikun hemm il-kuruna fuq ‘Ta’ Danjeli’ u l-kantuniera ‘Tas-Sur Pawl’ (*St Mary’s Pharmacy ta’ llum*). Kien jarmaw kuruna oħra in-naħa ta’ ‘l-Erba’ Hwienet’. Dawn il-kuruni li għadhom jeżistu sa’ illum, u li huma ta’ daqs kbir, kienu nhadmu minn

Karmnu ‘Il-Landier’, (li kien jiġi n-nannu tal-mara ta’ l-awtur ta’ din il-kitba).

Paċik tefha harstu fil-bogħod donn qed jerġa’ jara l-armar tat-Triq il-Ġdida f’dak iż-żmien. “Kien fiha daqq t’għajnej issemmix!” qalli. “L-antarjoli, barra l-bandolori, konna ndawruhom bil-palm. Konna kważi nsaqfuha bil-liedna u l-fjuri. Konna ndendlu sitt linef jixgħelu, u sitt kuruni żgħar. Ghad fadal xi ritratt tal-Kungress. L-armi tat-trofej tant huma sbieħ. Kellhom anke żewġ bandolori herġin ’il quddiem, barra il-bandieri li jitwaħħlu wara l-armi. Fil-pjazza kienu jinramaw pilandri kbar bit-tazzi taż-żejt, u kienu jibqgħu telghin sa l-Erba Hwienet. U trofej sempliċi u xi dawl ieħor. Anke l-fontispizju bid-disinn tiegħu fuq ġewwa, kien jinramma’ bit-tazzi. Dawn kienu jinxtegħlu lejlet Santa Marija biss, u mhux narha. Il-Knisja kienet tinxtegħel mill-Fontispizju ’l fuq. U l-koppla mhux id-dawra kollha imma feles fuq quddiem. Imma darba fil-Milied, Filletti xegħelha kollha wara l-għwarr bl-elettriku, u baqghet hekk sa’ llum. It-tazzi kien jieħu hsiebhom Patist minn Haż-Żebbug”.

II-Qniepen

Minn dejjem kien iħobb idoqq il-qniepen, Paċik. Kien idoqq is-sena kollha. Imma f’Santa Marija b’mod speċjali. Qabel toħroġ il-purċijsjoni kien idoqq ħmistax-il tokk bil-Kbira, f’gieħ il-15 t’Awwissu! Il-mota tal-hruġ tibqa’ sejra sa’ ma tidhol il-purċijsjoni, u wara jdoqqu il-Barka. “U imbagħad kont ninżel wara l-mota tal-hruġ. Darba daqqejt tul il-purċijsjoni wkoll u għamilt xi tlett ijiem nisma’ d-damdim f’widnejja!”

Semmieli kemm kienet ieħsa għal min idoqq il-qniepen fil-Milied. “L-ewwel il-Glorja, imbagħad it-Te Deum, u imbagħad il-Purċijsjoni! Tispicċa fis-sagħtejn, u imbagħad fit-03.00 ta’ filghodu konna ndoqqu tal-Matutin! Konna ninżlu norqdu siegħa fuq xi tapit ta’ l-artali”.

Minjiera ta’ Tagħrif

Paċik għandu ħafna x’jirakkonta. Hajtu marbuta mal-Mosta, mal-Knisja, mal-festa ta’ Santa Marija, u fuq kollex mal-Każin tal-Banda Nicolò Isouard. Hadem biex il-Każin “minn razzett, għax ma kien hawn xejn” sar iċ-ċentru mużikali u socċjali li hu llum. Paċik hadem biex saru diversi opri, fosthom pavaljun, standardi kif ukoll hafna tibdil strutturali. Kellimni b’ġeneroziżi kibira dwar hajtu u hidmiex, dwar kif jaħsibha u dwar kif ihares lejn il-progress u l-iżvilupp matul is-snini.

Paċik bniedem kwiet u hawtiel anke llum. Qisu ma jafx joqghod bil-qeqħda f’rokna u ma jagħmel xejn. Hsiebu biex ikollu sehem ukoll f’dak kollu li jemmen li jkun ta’ fejda għall-Każin, għall-Knisja, għall-festa u għall-Mosta.

Spicċajna nitkellmu wara li kien ilu li kien daqq

nofsinhar. La hu u lanqas jien ma kellna aptit ninfirdu. Ghalkemm kien ilni nafu għax minn mindu kont żgħir nafni nhuf fil-Knisja u qalb l-armar tal-festa, hassejt li issa sirt nafu ahjar. Irringrazzjajtu bil-qalb ta' l-informazzjoni kollha li tani, u min-naha tiegħi nistqarr li għamilt minn kollex biex inkun fidil kemm jista' jkun ma' dak li qalli. Sellimna 'l xulxin u nfridna. Huwa permezz ta' nies twajba bhal Paċik li ahna li ma għixniex żmienu, jista' jkollna stampa ċara ta' kif għexu missirijietna u minn xiex għaddew biex illum ingawdu dak kollu li jorbotna b'sentimenti profondi ma' rahal twelidna, mar-Rotunda għażiż tagħna, ma' Santa Marija u wkoll mal-Kažin Nicolò Isouard li ta sehem kbir u importanti fl-iżvilupp mužikali u soċjali tal-Mosta tagħna.

U għalhekk, lil Paċik nghidulu, "Grazzi. Grazzi hafna. Ta' kollox. U mill-qalb!"

Nota ta' l-aħħar:

Ftit jiem wara li għamilt din l-intervista lil Pacifico Saliba, thabbert il-mewt ta' **Kola tas-Siggiewi**, bniedem dhuli, qalbu f'idjejh, dejem lest biex jgħin. Kien Kola li fethilna s-sala biex stajna nitkellmu "bil-kumdit u fil-kwiet", jien u Paċik. Ftit wara li daqq nofsinhar, Kola dahal jittawwilna u qalli: "Jekk jogħġibok, kemm tagħlaqli t-tieqa. Dumu kemm tridu. Imbagħad insakkar il-bieb jien". Sellmilna u halliena fil-kwiet.

Lil Kola, kif konna nafuh, irrid insellimlu bil-qalb. Jibqa' għalina bniedem marbut mal-Kažin, mal-Knisja u mal-festi, fosthom ukoll dik tal-Ġimgħa l-Kbira. Inwasslu l-kondoljanzi tagħna lil martu, uliedu bil-familji tagħhom, u lil niesu kollha. It-tifkira tiegħu ma' tintesex kif gieb u lahaq, kif kienet tixhed il-folla kbira ta' nies li tagħtu l-aħħar tislima fir-Rotunda.

© Manwel D. SCHEMBRI - Ġunju 2001.

Inbiegħdu lil uliedna mill-vizzju ikrah tad-droga *Id-droga... tqot!*

Avalon Trading Agency Ltd. Incorporating

**Supplies
Electrical & Mechanical Equipment**

231, Constitution Str.,
Mosta - Malta
Tel/Fax: 433262

Hire of:
**Scaffolding, Jiggers, Concrete Mixers,
Generators**

Thread Cutting up to 4"

Shankering of:
**Steel, Wood & Aluminium
Circular Blades & Planer Blades**

**Tel: 455109
Rabat RBT 02 - Malta
41, Main Street,**

Agent of Pure Malta Honey

**BAR &
TEA ROOMS
SNACK BAR**

Mr. John Tanti

THE CAMP'S

on client's request